

Değişen Dünyada İnsan Hakları Yargısını Yeniden Düşünmek

Johannesburg - Güney Afrika

3 Eylül 2025

Bir insan uzun ömürlü olmak isterse adaletli olsun.

Bu durum, devletlerde de aynıdır.

Adaletli olmak ömrü uzatır.

Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhterem Maya Hanımefendi

Çok Değerli Yüksek Mahkeme Başkanları ve Üyeleri

Değerli Katılımcılar

Hanımefendiler, Beyefendiler

Hepinizi saygıyla, muhabbetle selamlıyorum.

Johannesburg'da bulunmaktan büyük bir mutluluk ve onur duyuyorum. Johannesburg benim hafızamda cesaretin, dayanışmanın, adalet uğruna verilen mücadelenin sembolü bir şehir olarak yer almaktadır.

Böyle bir şehirde, böylesine önemli bir toplantıyı gerçekleştirmenin insan onuruna ve insan haklarına dair tartışmalara ayrı bir anlam katacağına inanıyorum.

Bu harika organizasyon için Sayın Başkan Maya Hanımefendi'yi, Mahkeme üyelerini ve emeği geçen herkesi tebrik ediyorum. Organizasyona davetleri için kendilerine en kalbî teşekkürlerimi arz ediyorum.

Bu önemli organizasyonda siz seçkin meslektaşlarımla birlikte olmaktan ve sizlere hitap etmekten büyük bir mutluluk duyduğumu ifade etmek istiyorum.

Küreselleşen dünyada, anayasa yargısı artık yalnızca ulusal sınırlarda değil, evrensel hukuk normları ve uluslararası yargı içtihatları ile şekillenmektedir. Bu nedenle, farklı ülkelerin anayasa

mahkemeleri ve yüksek yargı organları arasındaki iş birliği; hukukun üstünlüğünü güçlendirmek, bireysel hakları daha etkili korumak ve küresel çapta adaletin tesisi için kritik bir önem taşımaktadır.

Bu organizasyon, anayasa yargısının müşterek sorunlarını birlikte tartışma ve tecrübelerimizi paylaşma fırsatı sunacaktır. Gerçekleştirilecek olan oturumlar hem aramızda bilgi alışverişine hem de anayasa yargısında karşılaşılan küresel meydan okumalar karşısında ortak çözümler geliştirmeye yönelik verimli tartışmalara zemin hazırlayacaktır.

Aynı zamanda katılımcılar olarak aramızda daimî bir iletişim ve etkileşim kanalı kurulmasını sağlayacak olan bu etkinlik vesilesiyle oluşacak ortam yalnızca bugünü değil, gelecekteki kurumsal ilişkilerimizi de etkileyecek, aramızdaki dayanışma ve iş birliği için önemli bir temel oluşturacaktır.

Organizasyonun hem iş birliği hem de akademik anlamda çok faydalı sonuçlara vesile olmasını diliyorum.

Değerli Dostlar,

Hepimizin bildiği üzere bundan tam 84 yıl önce, 1. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkım ve sefaleti henüz tam anlamıyla atlatamamış olan dünya, tarihinin en büyük felaketlerinden birisine neden olacak olan 2. Dünya Savaşı'nın başlamasına tanıklık etti.

11 Eylül 1939'da başlayıp 2 Eylül 1945'te sona eren bu savaş; atom bombalarının kullanıldığı, insan eliyle meydana getirilmiş en büyük felaket olarak tarihe geçti.

Savaşta, dünya genelinde yaklaşık 110 milyon kişi silah altına alındı. Yaklaşık 80 milyon kişi öldü. İnsanlığa derin acılar bırakan bir dönem oldu. Bu trajik süreç, toplumsal yapıları sarstı ve kültürel mirasların yok olmasına neden oldu. Umutlar kayboldu, hayaller söndü.

Süreç içerisinde dayanışma ve sevgi gibi değerler kayboldu. İnsanlar arasındaki bağlar zayıfladı, güven duygusu sarsıldı, toplumsal ve kültürel dinamikler derinden etkilendi. Birçok düşünce ve davranış biçimi yeniden şekillendi. Normlar ve değerler büyük bir değişim sürecine girdi. Değişimler sadece o dönemi değil, sonraki kuşakları da şekillendirerek toplumların kültürel kimliğine derin izler bıraktı. Savaşın ardından gelen dönüşüm süreçleri, insanlığın nasıl daha iyi bir gelecek inşa edebileceğini sorgulamasına neden oldu.

Barışın ne kadar kıymetli olduğu derinden idrak edildi. Bu idrak toplumlar arasında iş birliğini artırdı. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda evrensel bir duyarlılık oluştu.

Yaşanan acı tecrübelerle bağı olarak uluslararası düzeni ve insan haklarını teminat altına almak için çok taraflı anlaşmalar imzalandı, var olan uluslararası iş birliği yapıları güçlendirildi ve uluslararası yeni mekanizmalar kuruldu.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi birçok insan hakları belgesine ve anlaşmasına kaynaklık etti, anayasalara ve ulusal belgelere ilham verdi. Bölgesel insan hakları mekanizmaları kurularak ulus-üstü koruma sağlandı. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Inter-Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi bunun örnekleri olarak sayılabilir. Bunun yanında insanlığa karşı suçların önlenmesi ve cezalandırılması için de çok taraflı anlaşmalarla uluslararası mahkemeler kuruldu.

Yaşanan süreçte kuvvetler ayrılığının tavizsiz ve sert bir biçimde hayata geçirilmesi gerekliliği gözlemlendi. Bu duruma bağı olarak da devletin yasama, yürütme ve yargı olarak tanımlanan organlarının birbirlerini sınırlandırması, bu bağlamda da yargının, yasama ve yürütmeden ayrı bir erk olarak fonksiyon icra etmesi gerektiği sonucuna ulaşıldı. Böyle olunca da geçtiğimiz yüzyılda şekillenen modern ulus devlet modelleri, kuvvetler ayrılığı ilkesi temelinde yeniden inşa edildi ve yargı ayrı bir erk olarak hayata geçirildi.

Bilindiği üzere yargının, yasama ve yürütmeden ayrı bir erk olarak fonksiyon icra etmesinin mihenk taşı şüphesiz ki yargı bağımsızlığıdır. Bağımsız bir erk olarak yargı; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün temel güvencesidir.

Öte yandan insan hak ve özgürlükleri ile hukukun üstünlüğüne dayalı evrensel ortak değerler de demokrasilerin esaslı unsurudur. Dolayısıyla demokrasiler için bu değerlerin, bağımsız mahkemeler oluşturmak, yeterli hukuki mevzuat ve güvenceler sağlamak suretiyle korunması mutlak bir zorunluluktur.

Bunun da ötesinde, dünyanın her yerinde, her toplumda, o topluma ilişkin anayasal kimliği ya da o topluma ilişkin ortak toplumsal kimliği oluşturan ilke ve değerlerin en önemli güvencesi, bağımsız ve tarafsız bir yargının varlığıdır. Bağımsız ve tarafsız bir yargının varlığı da ancak o faaliyeti yürütecek olan bağımsız ve tarafsız hâkimlerin varlığıyla mümkündür.

Hakkın ayakta tutulması ve adaletin sağlanması bakımından en önemli sorumluluk yargısal faaliyetlerin başaktörleri olan hâkim ve savcılara aittir. Dolayısıyla tüm hâkim ve savcılar iç dünyalarındaki öznel duygu ve düşünceleri de dâhil olmak üzere herhangi bir dışsal etki altında kalmadan, çekinmeden, endişe duymadan, tarafsız bir tutumla pozitif hukuk düzeninin öngördüğü çerçevede içinde özgürce karar vermelidirler. Akli ve bilimi daima başat bir konumda tutmalıdırlar.

Belirtilen durumla birlikte yargı bağımsızlığı elbette büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Bağımsızlık bizlere adil ve tarafsız davranma, hukuk ve vicdana göre karar verme ödevi yüklemektedir. Yüksek yargı mensupları olarak bizler anayasal ilke ve esasların, insan hak ve özgürlüklerinin korunması yönünde özel bir sorumluluğa sahibiz. Hepimizin sık sık yakından tecrübe ettiği gibi bu basit bir iş değildir. Vicdanlı, bilinçli ve sorumlu hareket etmek ve adil karar vermek iç dünyamızda ve zihnimizde çok güçlü bir çabayı gerekli kılmaktadır.

Yargı bağımsızlığı birçok ülkenin anayasasında ve mevzuatında güvence altına alınmıştır. Benzer şekilde yargıda hesap verilebilirlik için çeşitli usuller öngörülmüştür. Bununla beraber, özünde bağımsızlık ve hesap verebilirlik birbiriyle çatışan ya da en azından yarışan değerlerdir. Bağımsızlık ve hesap verebilirlik elbette gereklidir ancak tek başına anayasal hükümler bunları sağlamaya elverişli değildir. Hatta hem yargısal bağımsızlığın politik amaçlar uğruna göz ardı edildiği hem de hesap verme usullerinin bağımsız yargıçlara karşı kötüye kullanıldığı örnekler mevcuttur. Dolayısıyla yargısal bağımsızlık ve adalet temelinde hareket etmek aslında her şeyden önce biz yargıçların bireysel ve şahsi sorumluluğudur. Az önce ifade ettiğim gibi uyumsuzlukları adalet, vicdan ve hukuk terazisinde tartmak ve adil bir sonuca varmak entelektüel, vicdani ve zihnî gayret gerektiren son derece mühim bir iştir.

Esasında kutsal metinlerde de adaletle yapılan vurgu bu işin zorluğuna işaret etmektedir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda ayette adaletle hükmedin buyrulmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Maide süresinin 8. Ayeti buyruğudur.

Şöyle denilmektedir ayette: “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan ve adâletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz öfke, sakın sizi adaletsiz davranmaya sevk etmesin! Adaletli olun; takvaya en uygunu, en yakışanı budur.”

Görüldüğü üzere ayette, adaletin üstün tutulması, söz konusu olan düşmanlarımız dahi olsa adaletten uzaklaşılması gerekliliği açıkça beyan edilmektedir.

Değerli Dostlar,

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sına göre de hâkimler görevlerinde bağımsızdırlar. Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanı kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına

uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

Yüksek yargı mensupları olarak yargı bağımsızlığının görevimizin vazgeçilmez bir parçası olduğunu hepimiz çok yakından biliyoruz. Bununla beraber, 21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlarken dünya genelinde 2. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşananların unutulduğunu, sanki bunların hiç yaşanılmamış gibi davranıldığını, genel olarak insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne, özel olarak da yargının bağımsızlığına karşı sert rüzgârlar estiğini de maalesef müşahade ediyoruz.

Oysa o dönem cereyan eden olaylar ve yaşananlar nesiller boyunca dikkate alınması ve geleceğe aktarılması gereken önemli tecrübelerdir. Bugünkü nesiller olarak bu tecrübeleri ve geçmişî gözeterek geleceği inşa etme sorumluluğumuz bulunmaktadır. Bu nedenle, birlikte yaşama kültürünü yeşertmek ve daima yeşil tutmak için geçmişe bakmak ve ders almak zorundayız. İnsana dair umut ve iyilik arayışımızı devam ettirmek zorundayız. Dayanışma, sevgi ve güven duygusu gibi değerleri aşındırmadan daima güçlü tutmak zorundayız. Bütün bunlar insanlığın ortak geleceği açısından son derece önemlidir.

Bu bağlamda son yıllarda yaşananlar göstermektedir ki insan hakları, hukukun üstünlüğü, uluslararası iş birliği ve kurallara bağlılık, barış, özgürlük, refah gibi temel değerler hızla erozyona uğramaya; bu değerlerin yerini de askerî ve ekonomik güç, kaba kuvvet ve tabiri yerindeyse zorbalık almaya başladı. Bir yandan savaş ve katliamlar, diğer yandan ekonomik çalkantılar uluslararası barışı ve düzeni her gün daha çok tehdit eder hâle geldi.

Hastanelerde, çadırlarda, ibadethanelerde vb. yerlerde sivillerin, çocukların, yaşlıların her gün bombalanması, diri diri yanmaları; doktorların, gazetecilerin, yardım gönüllülerinin bilinçli olarak hedef alınması; insani yardımların engellenip insanların topluca açlığa mahkûm edilmesi olağan olaylar olarak görülmeye başlandı. Maruz kaldığı açlık nedeniyle doğum ağırlığından daha hafif bir ağırlıkla ölen çocukların durumu çok az sayıda kişinin zihninde yer bulabilir hâle geldi.

Değerli Dostlar,

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 2024 yılı Uluslararası Demokrasi Günü mesajında da belirttiği üzere, günümüz itibarıyla temel hak ve özgürlükler dünya genelinde çok büyük bir risk altındadır. Özgürlükler aşınıyor, medeni alan daralıyor, kutuplaşma yoğunlaşıyor ve güvensizlik artıyor. Demokrasi, barış ve istikrar için geleceğe dönük kaygılar büyüyor.

Dünyanın dört bir yanında güç ve zenginlik kaynaklı üstten bakış, farklı dinî inançlara olan düşmanlık, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık gibi sosyolojik virüslerden kaynaklı olarak

yaşanan savaşlar, haksızlıklar, zulümler ve eşitsizlikler vicdanlarda derin yaralar açıyor. Barışa, ahlaki değerlere ve adaletin hâkimiyetine olan özlem giderek büyüyor.

Küresel ölçekte yaşanan derin eşitsizlikler, ağır ekonomik krizler, adil olmayan bölüşüm sistemleri ve uluslararası hukuk ihlalleri; göç krizinden çevre felaketlerine kadar birçok sorunun yapısal nedenleri olarak karşımıza çıkıyor ve ne yazık ki uluslararası toplumun da bu sorunlara geçici çözümlerle yaklaştığı hatta çoğu zaman gözünü ve vicdanını kapattığı gözlemleniyor.

Bu durum uluslararası barış ve düzene, temel ilke ve esaslara ağır darbeler vurmaktadır. Söz konusu kuralızsızlık ve aşırılığın yıkıcı etkileri yalnızca yaşanan yerlerle sınırlı kalmayacaktır. Hem uluslararası ilişkilerin hem de her bir ülke toplumunun geleceğine de şamil olacaktır. Hatta gelecek nesilleri de etkisi altına alacak bir yozlaşmayı da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla insanlık tüm bu yaşananlara karşı ortak bir vicdanla haykırmalı, ortak bir vicdanla hareket etmelidir. Dünyanın dört bir yanında sergilenen zulme, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin ihlallere, çocuklar ve kadınlar başta olmak üzere mağdur ve mazlum insanlara karşı yapılan insanlık dışı muamelelere gözler ve vicdanlar kapatılmamalıdır. Yapılan zulümlere, ırk, din, dil, renk vb. hiçbir ayırım yapılmadan bir an önce cesaretle ve adaletle müdahale edilmelidir. Bu; insan olmanın zorunlu bir sonucu, yaşamsal bir vicdani borcudur.

Bu nedenle tüm toplumlar koşulları zorlayarak da olsa iş birliğini güçlendirmek, güveni tesis etmek, mevcut ve gelecek nesilleri güvence altına almak için daha kapsayıcı ve adil bir dünya inşa etmeye çaba sarf etmek zorundadır.

Dünya üzerindeki tüm yetkili ve ilgililer iş birliği içinde, kazan kazan anlayışına dayalı, adalet ve ahlak odaklı bir uluslararası ilişki pratiği geliştirmelidirler. İnsanı merkezine alan, güvenlik ve temel hak ve özgürlük dengesini bozmayan hukuk devleti anlayışını özümseyip içselleştirmiş bir hukuk kültürünü yaygınlaştırmanın gereklerini yerine getirmelidirler.

Değerli Dostlar,

Konuşmamın başında da belirttiğim gibi insanlık, geçmişte, uluslararası sistemdeki adaletsizliğin, bağnazlığın, güç ve zenginlik kaynaklı üstten bakışın ve güç körlüğünün, öteki ile birlikte barış içinde yaşamayı reddetmenin nelere mal olduğunu ağır bir bedel ödeyerek öğrenmiş bulunmaktadır. Geçmiş unutulmamalıdır. “Biz ve öteki” ayrımı sürekli olarak tekrar tekrar üretilmemelidir. Sonuç olarak insanlık, öteki olanla birlikte barış içinde yaşamayı istemek ve bunu sağlayacak dünya düzenini inşa etmek zorundadır.

Duyulması ve karşılık verilmesi umuduyla tüm dünyaya sesleniyorum. İnsanlık olarak geleceğimizi kendi ellerimizle çıkmaza düşürmeyelim. Unutmayalım ki barış, ancak ahlak ve adaletin hüküm

sürdüğü bir dünyada mümkündür. İnsanlığın ortak geleceği ve sürekli barış ancak ahlaki değerlere ve adalete dönülmesiyle, yeryüzünde ahlaki değerlerin ve adaletin hâkim kılınmasıyla mümkündür.

Gelin, bir an önce hep birlikte el ele yeryüzünde ahlaki değerleri ve adaleti hâkim kılalım. İnsan olarak, devlet olarak uzun ömürlü olalım. Unutmayalım ki bir insan uzun ömürlü olmak istiyorsa adaletli olsun, bir devlet uzun ömürlü olmak istiyorsa adaletli olsun, adaletli olmak ömrü uzatır.

Değerli Dostlar,

Dünyanın içinde bulunduğu bugünkü koşullarda, insan hak ve özgürlüklerinin korunması, hukukun üstünlüğüne riayet edilmesi, adalet, vicdan, ölçülülük temelinde hareket edilebilmesi bakımından hem ulusal hem de uluslararası ölçekte cesaretli ve güçlü bir bağımsız yargıya ihtiyaç vardır. Zira söz konusu kuralızsızlık ve yozlaşma ancak güçlü bir bağımsız yargının hukuk ve vicdanla hareket etmesiyle önlenabilir.

Değerli Dostlar,

Sözlerime son verirken benim gözümde ve gönlümde yargı bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü ete kemiğe büründüren, insan hakları ve denetim görevini hakkıyla ifa ederek adalet anlayışı ve cesareti ile genç hukukçulara ilhan kaynağı olan Güney Afrika Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesini, Başkan ve Üyelerini yürekten tebrik ediyorum. Ayrıca böylesine başarılı bir organizasyon ve misafirperverlik için bir kez daha şükranlarımı sunuyorum.

Dünyamızda yaşanan ve insan onurunu ayaklar altına alan tüm muamelelerin son bulması temennisiyle, şahsım ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Üyeleri adına hepinizi saygıyla selamlıyorum. Tüm sevdiklerinizle birlikte yaşayacağınız sağlıklı, huzurlu, uzun ömürler diliyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Kadir ÖZKAYA
Türkiye Cumhuriyeti
Anayasa Mahkemesi Başkanı